

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYDSK MAANEDSSKRIFT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

VED
CL. ESKILDSEN OG H. LAUSTEN-THOMSEN

INDHOLD:

1. *H. Lausten-Thomsen*: Paul Verrier.
2. *K. N. Bock*: Sprogforholdene i Mellemslesvig.
3. *Helge Sogaard*: En Haderslevbygning i „Den gamle By“ i Aarhus.
4. Samleren.

Nr. 3. 15. Aarg.

1. Sept. 1938.

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Banken for Brørup og Omegn

Aktieselskab

Kontortid 10—12 og 2—4
BRØRUP

Banken for Skanderborg og Omegn

Kontortid 10—3 — Telefon 516 og 517
Skanderborg

Køb dansk Arbejde!

Det danske Gødnings-Kompagni A/S

København
Nykøbing F., Odense, Aalborg, Struer, Vejle, Aarhus, Esbjerg, Sønderborg

Ældste og største
Gødningsforretning
i Danmark.

Eneste Fabrikant
af Superfosfat
her i Landet.

Salgskontor for Danmark for
A/S Dansk Svovlsyre- & Superphosphat-Fabrik

Aktieselskabet

Nordiske Kabel- og Traadfabriker

København F.

KABELVÆRK . TRAADVÆRK . VALSEVÆRK

N. MIKKELSEN SØRENSEN

Murermester og Entreprenør

Ndr. Fasanv. 217 Tlf. C. 4520, Taga 1700 og 1717
KØBENHAVN

H. Rasmussen & Co.

Aktieselskab.
Frederiksgade 37-39. Telf. 59.
Odense.
Jernstøberier

Gummistøvler

De Forenede Teglværker

Akts. ved Aarhus Akts.
Kontor: Parkallé 15,
Telf. 644. Aarhus. Telf. 6444.
Facadesten, Tagsten, Radial-
sten, glass. Tagsten
og Mursten.

Graasten Bank A/S

Kontortid 9—12 & 2—5
Lørdag 9—1
GRAASTEN

Spare- og Laanekassen i Aarhus.

St. Torv 6. Aarhus. Telf. 101.
Kontortid: 10—1 og 2¹/₂—5¹/₂.

Forlang **Gulvtæpper**
fra
Sønderjyds Tæppefabrik
A. R. KJÆRBY
Højer

Vejen Sparekasse.

Kontortid 10—12 og 2—4.

VEJEN.

Andelsselskabet
Odense
Eksportslagteri
ODENSE

Spare- & Laanekassen for Kolding By og Omegn

Stiftet 1856

Reservéfond ca. 1¹/₂ Million

Kuranstalten

Gl. Skovridergaard

Silkeborg - Tlf. 514 og 515

Overlæge V. STARCKE
træffes pers. Tlf. 514: 11-12.
Tlf. 156: 2-3.

Forlang Prospekt.

Dampmøllen Viktoria

Aktieselskab
ODENSE

AKTIESELSKABET

Øxenbjerg

Dampmølle
Svendborg.

Sønderjyds Teglundstri

Nordre Fasanvej 127
Telf. C. 4520 — Taga 1700 —
Taga 1717 — København N.
Facadesten, flammede Sten,
Tagsten, Drænrør
Alle Bygningsartikler

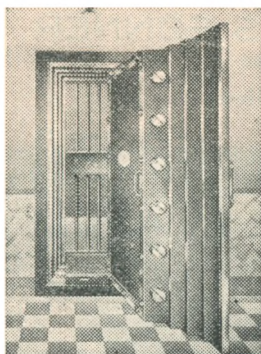
Indbrudssikre,
patentbeskyttede

Panserdøre
Panserskabe
Døgnbox og øvrige
Boxanlæg

M. H. JÆGER

Aarhus Pengesksfabrik
Grundlagt 1894

Tusindvis af Referencer over hele Landet
og adskillige Steder i Udlandet.

SCHÖNBERGS PAPIRVAREFABRIK

Aktieselskab

Vesterbrog. 29 KØBENH. Tlf. C. 7210-7211

DANSK BØLGEPAP EMBALLAGE

Aktieselskabet

Jernkontoret

Aarhus

København

Vi anbefaler

Københavnske
Kvindes
Kaffevoгне

Holdeplads overalt i
Hovedstaden.

En god Kop Kaffe 15 Øre,

Alle Kopper vaskes og skoldes
i moderne Opvaskemaskiner.

Virksomheden stiftet 1907 som
filantropisk Foretagende.

Staalstøbegods og

Smedegods

fra Burmeister & Wain's Staal-
støberi & Hæmmerværk

Repræsentanter:

V. Løwener, Vesterbrogade 9 B. Kbh. V

Telf. C. 7885. Telgr.-Adr.: Staalløwener

V. LUNDSGAARD & SØN

Assurancefirma

Raadhuspladsen 45.

Tlf.: 10149

København V.

LYSEKRONER = RADIO

KEMP & LAURITZEN

VESTER VOLDGADE 9 - C.936

SPAREKASSEN

FOR ROSKILDE BY OG OMEGN

Stiftet 1833

Telefon 9

Kontortid 9-12½ og 14-16

Fredsted & Co.

Kaffe-Import - København

Telegradr.: Importfred
Telefon 5704 - 12039

Fredsteds Kaffe Risteri
Haderslev og Sønderborg

Telegradr.: Kaffefredsted
Telefon Haderslev 174 og 175
- Sønderborg 828

Hellerup Skolæstfabrik

Aldersrogade 3 København

Telefoner 7519 . 9775

Axelsen & Thomsen

Aktieselskab.

Slotsgade 10—12. Telef. 1565.

Slagelse.

Dampskibsselskabet »Dania«

Aktieselskab

Amaliegade 33. København K

Morsø Støbegods

Aktieselskabet

N. A. CHRISTENSEN & CO.

Kgl. Hof-Leverandør

Nykøbing Mors

Handels- og Landbrugsbanken

Aktieselskabe

Silkeborg

Telf. 1024 (4 Linier)

H. A. GRUBERTS SØNNER

Aktieselskab

Metalvarefabrik

Frankrigsgade 40

København S.

Alfred Benzon A/S

København

C 194

Halmtorvet 29

Charlottenlund
Travbane

Løbedage i September:
den 4. og 7.

Totalisator

Musik

Restauration

Amager
Travbane

Løbedage i September:
d. 11., 14., 18., 21., 25. og 28.

Totalisator

Musik

Restauration

Smith & Co. A/S

Cykler og Cykledele
en gros
ODENSE

Folkebanken
for Als og Sundeved A/S

Kontortid: 9—1, 3—5
SØNDERBORG

Marie Christensen

Hjemmebageri & Conditøri
med Thesalon

Bispetorv - Aarhus
Telefon 1939 - 3222

Aage Gormsen

Sagfører, cand. jur.
Vejen

Telefon 236 Telefon 236

Askov Sløjdscole

Vejen St. Telf. 17 Askov.
Skolen for Overgangsalderen.
Amtsunderst. skal søges inden 1. Juli.
Statsunderstøtt. søges indtil 10. Nov.
Skema og Skoleplan sendes frit.
Anders Nielsen. Poul Vynne.

Lichtinger's

Cigarillos

er de bedste.

Indmeld Dem i

Historisk Samfund

for

Sønderjylland'

VÆVESKOLEN

„ASKOVHUS“

Vævestuen „Askovhus“
Sønderborg

Gymnastikhøjskolen.

(Fra 1. April 1927 anerkendt og
optaget paa Højskoleloven).

Plan med Oplysninger om
Skolearbejdet og om Understøt-
telse gennem Amterne eller Elev-
foreningen „O. D.“ ved

NIELS BUKH,
Ollerup.

og tegn Abonnement paa

Sønderjysk

Maanedsskrift'

Støt de

sønderjyske

Indsamlinger

Ladelund Landbrugs- og
Mælkeriskole,
Brørup St.

5 Mdrs. Landbrugskursus Nov.-Marts
9 — do. Novbr.-Juli
8 — Mælkerikursus Sept.-April
Uddannelse af Kontrolassistenter.
J. C. Overgaard.

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 — Vinterskole.
Skoleplan sendes.

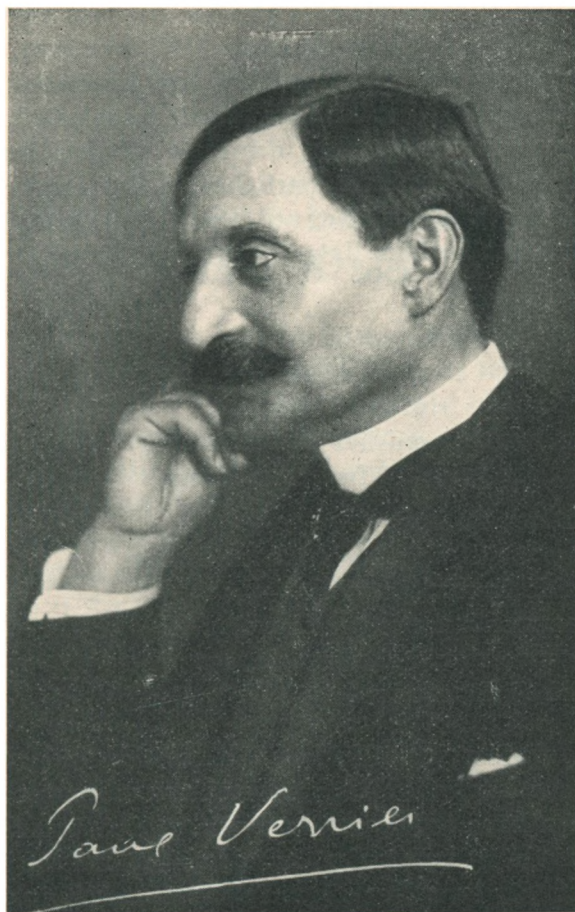
Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

Sparekassen
for Haderslev Bys Omegn

Kontortid:
9—12, 2—4. Lørdag 9—1.
HADERSLEV

N. t. L.

1. September 1938.

Paul Verrier

Der har næppe udenfor Danmarks grænser levet nogen mand af fremmed nationalitet, der har elsket vort land og vort sprog saa højt og gjort et saa stort arbejde for vort folk som Paul Verrier.

Han var født i Normandiet d. 13. februar 1860 og var fra 1905 docent, fra 1909 professor i nordiske sprog og litteratur ved Sorbonne, universitetet i Paris. Hans fag havde hans interesse fra ungdommen af; han talte de nordiske sprog fejlfrit om end med en lidt fremmed tone; han skrev danske og svenske vers, saa de for vore øren lød som digte af landsmænd.

Verslæren havde skaffet ham den filosofiske doktorgrad ved en afhandling om engelsk metriks principper, hans sidste store og vægtige afhandling i »Danske Studier« 1937 har som emne »Den firliniede folkevisestrofe«. I den paaviser han, hvorledes den danske folkevise i flere forhold har lært af fransk versekunst. Det er dog ikke hans videnskabelige gerning, der mest vil lade ham mindes i Danmark. Det er hans trofaste kærlighed til det danske Sønderjylland og hans arbejde for dets sønner.

I 1902 sang han i »Fem digte«, udgivne af Johan Ottosen, bl. a. om det visne løv:

»Hold fast du sønderjydske folk!
hvor stærkt end stormen blæser — hold fast
ved fædrelandets støttende stamme,
ved det nordiske aandslivs nærende saft,
som flyder saa frodigt i fædrenes sprog.

Rives du bort,
saa visner du hen, saa hvirvles du hen
af golde fremmede vinde —
og sammenkrøbet, sønderrevet,
i snigende støv, i stinkende snavs
du hen til dødens dvale.«

I Bøger som »Slesvig« (1918) og »La question du Slesvig« (1920) tolkede han sin kærlighed til vort land paa en maade, saa ordene blev daad; men hans skønneste daad var, at det forundtes ham — efter megen møje og ved trofast arbejde — at mildne kaarene for de sønderjyder, der i verdenskrigen faldt i fransk fangenskab.

Profesor Paul Verrier i Paris er død den 11. august 1938. Hans minde vil maaske blive holdt aller højest i ære af Aurillac-fangerne; men ikke kun i Sønderjylland vil hans navn huskes. Norden har mistet en talsmand i fremmed land. Vi er mange, der har regnet ham som en god ven i over en menneskealder, og mange, mange flere har grund til at tænke paa ham med taknemmelighed.

H. Lausten-Thomsen.

Sprogforholdene i Mellemslesvig

Af Dr. K. N. Bock.

I. INDLEDNING.

I mine Artikler om Sproget i Flensborg og Angel (Sønderjydske Maanedsskrift, Februar 1935 og November 1937) er der givet en Fremstilling af den historiske Udvikling af Sprogforholdene og Sprogskiftet i Flensborg og Angel samt en kort Karakteristik af det uddøde angeldanske Folkemaal og den nuværende plattyske Dialekt i Flensborg og Angel. I Tilslutning til disse historiske og sproghistoriske Smaaafhandlinger skal der her i Korthed gives en overvejende statistisk Redegørelse for Mellemslesvigs Sprogforhold.

Mens den nationalpolitiske Storm efter 1830 gav det omkring 1790 paabegyndte Sprogskifte i Angel — med dets tætte Bebyggelse og udprægede Helhedsfølelse — Præget af den fremadstormende Vandflom, minder den langsommere Fremadskriden af Plattysken i det tyndt befolkede Mellemslesvig mere om Bræen. Ligesom ved Slien i Sydangel begyndte Plattysken allerede omkring 1800 at fortrænge Dansk i Landsbyerne Skovby og Sølvsted og at faa Indpas i Sognet Treja ved den nordlige Slesvig-Husum Landevej Nord for Dannevirke. De to vestlige Nabosogne Slesvig og Olderup betegnes derimod i Amtmand Levetzows Indberetning af 1. Februar 1811 som »helt danske«. Men ogsaa her var det danske Folkesprogs Stilling og naturlige Forsvarsevne svækket gennem Aarhundreders Vanrøgt og den gennem det oplomstrende højtyske Folkeskolevæsen vakte Interesse for baade Høj- og Plattysk som Fremskridtets Sprog. Højtysken var Kirkens, Skolens og Rettens Sprog, og Plattysk hørtes i Købstæderne Slesvig, Husum og Bredsted og i Nabosognene mod Syd. Som i Angel pegede Kirke og Skole, Handel og Landbrug, det fine og fornemme sydpaa og mod de tysktalende Købstæder; men trods denne Lighed er Sprogskiftet forløbet meget langsommere i de fattige

og af Tidens Strømninger mindre paavirkede mellemslesvigske Hedesogne end i det rige og oplyste Angel og bærer desuden ofte mere Præget af noget ubevidst eller af en ved Fortidens danske Undlædelsessynder skæbnebestemt Tilskikkelse, som man lydigt har bøjet sig for, modsat Udviklingen i Angel, hvor man efter 1830 af nationale Grunde bevidst fremskyndede Afnationaliseringen og Sprogskiftet.

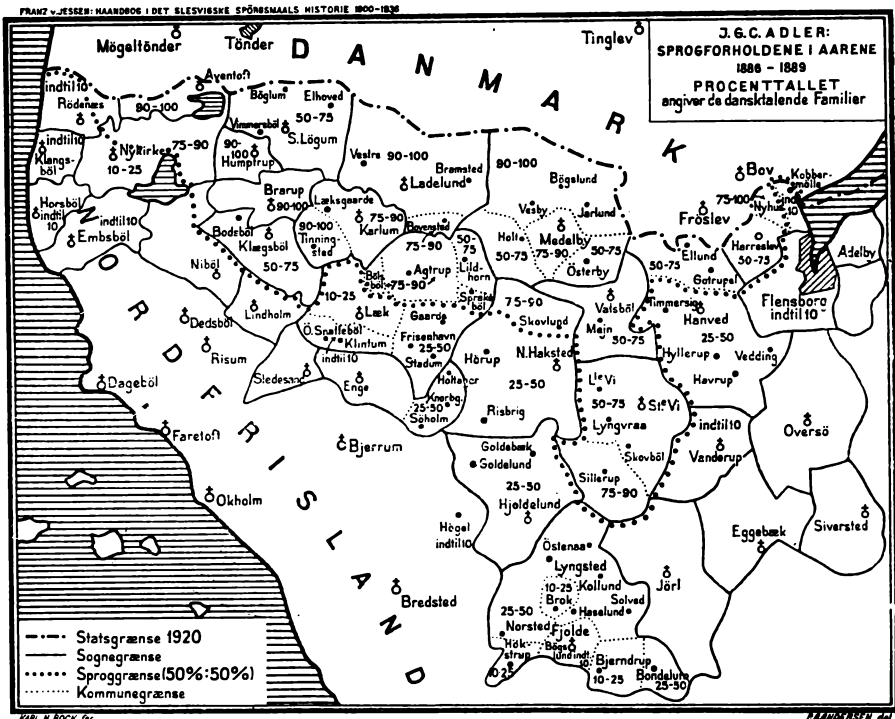

I Mellemslesvig skred Plattysk fra den gamle Sproggrænse ved Dannevirke efter 1800 langsomt frem mod Nord fra Sogn til Sogn — understøttet af plattyske Flankeangreb fra Vest og især fra Øst paa Mellemslesvigs »Landsbyrækker« paa de smalle Højdedrag, der peger fra Øst mod Vest og er indbyrdes adskilte ved ubeboede Hede- og Mosedrag. Naar derfor P. Lauridsen i sin Artikel om de slesvigske

Sprogforhold skriver: »Mellemslesvigs Afdanskning er sket ikke ved en Berøringsforvandling fra Siden, men fortrinsvis ved en femhundredaarig Tvangsproces fra oven«, vilde maaske følgende Modifikation være at foretrække: En femhundredaarig Tvangsproces fra oven har muliggjort den Berøringsforvandling fra Siden, der førte til Mellemslesvigs sproglige Afdanskning. I den første Halvdel af 1800-Tallet forløb denne Afdanskning meget langsomt; thi endnu omkring 1850 mener Sognepræsten i Svesing, at »omtrent Halvdelen konverserer i det pladdanske Sprog«. Megetsigende hedder det derimod i en af Præsten i Olderup i Aaret 1846 afgivet Beretning, at de ældre Folk taler Dansk med hinanden, men Tysk med Børnene, der uden Undtagelse taler Tysk. Dermed var det danske Folkesprog i den sydligste Række af de mellemslesvigske Sogne dømt til uafvendelig Undergang.

Efter 1850 fortsattes Undermineringen og Hensmuldringen af det danske Sprog i de længere mod Nord liggende Landsbyer og Sogne. Til Belysning af denne Udvikling har man et stort Materiale, hvoraf den største Del foreligger i statistisk Form og er tilvejebragt i Tiden fra 1880 til 1937. Det første Arbejde er Professor Wenkers »Sprach-atlas des Deutschen Reiches« fra omkring 1880, hvis Dialektkort viser en dansk-tysk Sproggrænse, der forløber fra Flensborg til lidt Nord for Læk, og en dansk Sprogø, der bestaar af fire Skoledistrikter i Fjorde Sogn. Da Materialet, der ligger til Grund for Kortene, er skaffet til Veje gennem en af Børn eller Voksne under Lærerens Ledelse foretagen Oversættelse af 40 højtytske Sætninger til de enkelte Landsbydialekter, og da Materialet iøvrigt gør et tilforladeligt Ipdtryk, kan ovennævnte Grænse kun forklares paa den Maade, at det drejer sig om denne Tids Grænse mellem dansk og tysk Barnesprog. Dette bekræftes ved en Tilføjelse, der findes paa den danske Oversættelse fra Nordsted i Fjorde Sogn og som gaar ud paa, at Oversættelsen er foretaget af de Voksne, og at de Voksne kun talte Tysk med Børnene. Dette viser klart, hvor afgørende det er, at man lægger Mærke til denne Forskel mellem de Voksnes og Børnenes Sprog; thi Firsernes og Halvfemsernes tyske Børnesprog i den daværende dansktalende Kile Flensborg-Fjorde-Læk er nu blevet det eneherkende eller dog aldeles overvejende Talesprog hos Gamle og Unge. Denne Forskel maa man have i Erindring, naar man betragter den ældre Hovedkilde, den flensborgske Dommer J. G. C. Adlers Arbejde (1890) »Die Volkssprache in dem Herzogthum Schleswig« (Zeitschrift 1891) og H. V. Clausens kritiske Anmeldelse af det i »Sønderjydske Aarbøger« (1892-93); thi mens Adler skelner mellem dansk-, tysk- og tvesprogede Familier

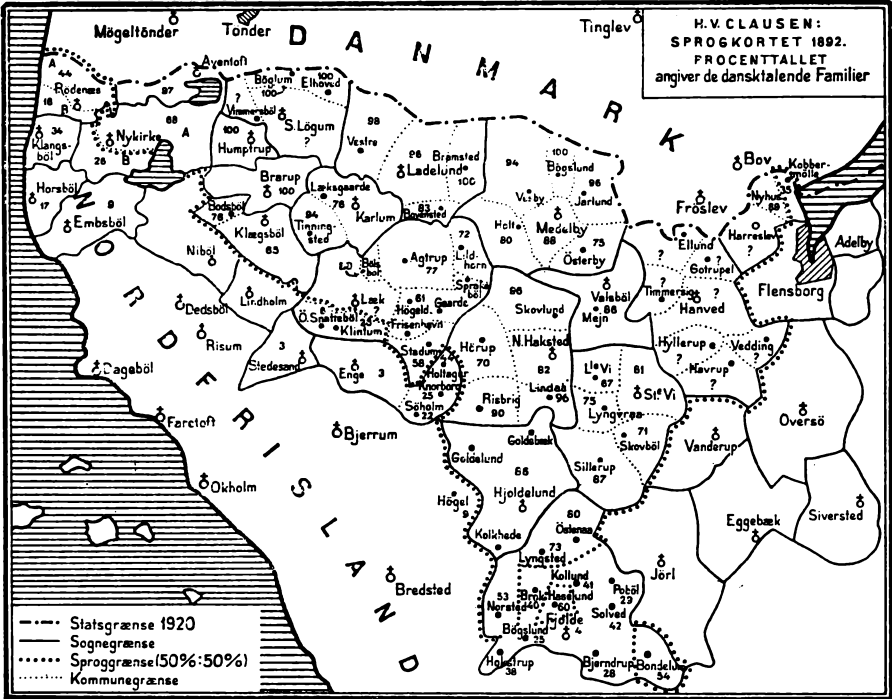
(dansktalende Forældre, der i Hjemmet taler Tysk med Børnene) og paa Grundlag deraf tegner et Sprogkort med St. Vi Sogn som det

sydligste overvejende dansktalende Sogn, kritiserer H. V. Clausen stærkt denne Fremgangsmaade og slaar aldeles dansk- og tvesprogede Familier sammen ved Udregningen af den dansktalende Familiers Procenttal og tegner paa den Maade et Kort, der viser den danske Trekant Flensborg — Fjorde — Læk ubeskaaret. H. V. Clausens Begrundelse var, at de plattysktalende Børn efter Konfirmationen vendte tilbage til de Voksnes danske Omgangssprog.

I sit andet statistiske Arbejde om Folkesproget i Slesvig (Zeitschrift 1915) giver Adler en Bearbejdelse af Folke- og Sprogtællinger i 1905. I denne officielle Statistik over Enkeltpersoners Sprog kan der ved en Sammenligning med de nuværende Forhold paavises forskellige Usandsynligheder. Det er derfor ikke uden Grund, at Adler skriver: »Ved denne Tællemaade vil der i de sproglig blandede Omraader paa Grund af den derved uundgaelige Agitation af politisk og anden Art vel ikke altid kunne regnes med et helt tilforladeligt Resultat.«

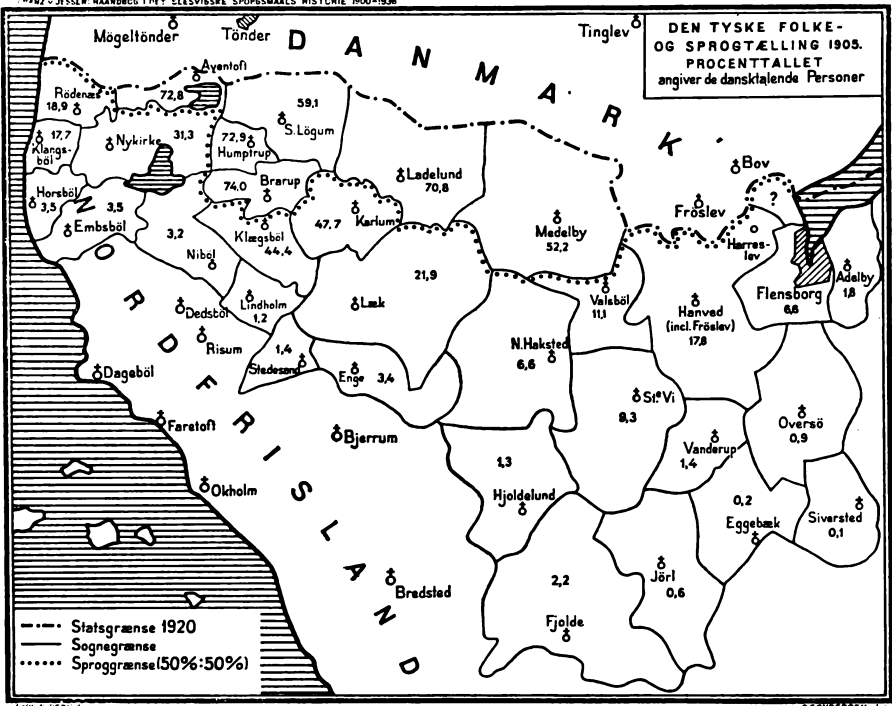
FRANZ-JESSEN: HÅNDBOG I DET SLEDSVISKE SPØRSMÅLS HISTORIE 1900-1936

FRANZ-JESSEN

FRANZ-JESSEN del.

FRANZ-JESSEN: HÅNDBOG I DET SLEDSVISKE SPØRSMÅLS HISTORIE 1900-1936

FRANZ-JESSEN

FRANZ-JESSEN del.

Hvad det nye Arbejde af Selk (»Die sprachlichen Verhältnisse in deutsch-dänischen Sprachgebiet südlich der Grenze«, Flensburg 1937) derimod angaar, gør det et særdeles tilforladeligt Indtryk. Selk har som Medhjælpere overvejende benyttet Skolelærerne i de enkelte Skoledistrikter. Deres Opgivelser, som han har drøftet med mange andre Hjemmelsmænd, giver en Besvarelse paa følgende fire Spørgsmaal:

A. »Hvad taler Ægtefolkene (Forældrene) indbyrdes?«,

B. »Hvad taler Forældrene med deres Børn?«,

C. »I hvor mange Familier taler alle Medlemmer Dansk, Højtysk, Plattysk eller Frisisk indbyrdes?« (d. v. s. rensprogede Familier) og

D. »Hvad taler Skolebørnenes Forældre indbyrdes?« og »Hvad taler disse Forældre med Børnene?«

Paa de tre første Tavler skelnes der mellem samtlige Familier i Sognet og de »fra gammel Tid hjemmehørende eller bosiddende« (»alteingesessene«) Familier, hvorved forstaas saadanne Slægter, som har boet der i mindst tre Generationer. Derved lykkes det Selk at udskille alle tilflyttede Lærer-, Toldembedsmand- og Nybyggerfamilier og at faa fat paa de Familier, hvis Sprogforhold Adler undersøgte i Aarene 1886-89, og give en Fremstilling af Sprogkifteprocessen indenfor disse Familier i de sidste fire til fem Aartier.

Ved denne systematiske Fremgangsmaade har Selk givet et klart Billede af de nuværende sproglige Forhold og paa Forhaand væbnet sig imod den største Del af den Kritik, som H. V. Clausen i 1892 kunde rette mod Adlers »sprogblandede Familier«.

Da det nutildags for os Danske ligesom paa H. V. Clausens Tid er ugørligt at fremskaffe en saa udførlig Statistik til Sammenligning med Selks Resultater, maa man nøjes med et Par Kontrolprøver samt en Drøftelse af Forholdene med private Iagttagere og derved danne et alment Skøn. I en Anmeldelse af Selks Arbejde i »Flensborg Avis« (4. Decbr. 1937) skriver Redaktør Tage Jessen, der er en af dem paa dansk Side, der har det bedste Overblik over de sprogstatistiske Forhold i Mellemslesvig, at Selk »utvivlsomt er gaaet til sit Arbejde med det Formaal at fremstille Forholdet mellem Antallet af dansk- og tysktalende saa uhildet som muligt«. Endvidere hedder det i Anmeldelsen:

»Paa Grundlag af det mere *almindelige* Billede af Forholdene, man har kunnet danne sig paa dansk Side, maa det siges, at Lærer Paul Selk vistnok er kommet Sandheden saa nær, som det er muligt. Han har jo ikke villet lave en af den Slags tendentiøse »Statistikker«, som Førkrigstidens tyske

Agitation til Tider opererede med. Han har kun villet skaffe oplyst: Hvor mange Familier taler Dansk, Højtysk, Plattysk eller Frisisk — uanset vedkommendes nationalpolitiske Sindelag?

Det er ikke utænkeligt, at Forældre eller Børn i enkelte Tilfælde maa ske har villet skjule deres danske Omgangssprog, hvad enten det nu skyldes tysk Sindelag eller den særlig i Grænseegne forekommende Sky for at røbe, hvilket Sprog der virkelig tales indenfor Hjemmets fire Vægge.

Men selv om man med den Slags Erfaringer i Minde kan stille sig lidt skeptisk — ikke overfor Forfatterens Sandhedskærlighed, men overfor det statistiske Materiale —, er det klart, at Helhedsbilledet ikke forandres synderligt. I en Landsby veed Folk desuden som Regel, hvad Sprog Naboen taler.

Helhedsbilledet stemmer desuden saa nøje overens med det Skøn, som man paa dansk Side har dannet sig, at der ikke kan være Tale om væsentlige Uoverensstemmelser.«

I Samklang med denne Bedømmelse betegner ovennævnte Anmelder i et Brev til mig Selks Arbejde som »en sikkert 90 % rigtig Sprogstatistik«. — Meget nærmere kan vel hverken en dansk eller en ny tysk Undersøgelse komme de virkelige Forhold. I hvert Fald bør man fra dansk Side hellere regne med et 10 Procent for pessimistisk end med et 10 Procent for optimistisk Syn paa de sproglige Forhold.

I de følgende to Hovedafsnit skal der gives en kort Fremstilling af Sprogskiftets Hovedlinie.

1) i Trekanten Flensborg-Fjorde-Læk, hvor Dansk nu af Selk betegnes som uddød, døende eller truet, samt

2) i de 8 nordlige Sogne mellem Trekantens nordlige Linie og Statsgrænsen, hvor Dansk endnu er helt eller delvis overvejende, og

3) vil et sidste Afsnit bringe en sammenfattende Oversigt over hele Sprogskifteprocessens Forløb fra ca. 1890 til Nutiden.

II. SOGNE, HVOR DANSK ER UDDØD, DØENDE ELLER TRUET.

Dette Omraade kan inddeles i et sydligt Omraade, hvor Dansk er uddød eller døende og et nordligt, hvor Dansk er truet.

Det sydlige Omraade bestaar af Sognene Fjorde, Hjorde, Lund, St. Vi og Nr. Haksted. I de sydlige Nabosogne Jørl og Vanderup var Sprogskiftet efter Adlers og H. V. Clausens Mening allerede afsluttet omkring 1890, og de kan derfor her lades ude af Betragtning. Da Udviklingen i de fire ovennævnte Sogne i alt væsentlig er den samme, skal der her kun gives en kort Antydning af Sprogskiftets Forløb, illustreret ved et enkelt Eksempel. Tallene for de andre Sognes Vedkommende vil fremgaa af den afsluttende Oversigt.

I Mellemslesvig gennemløb Sprogskiftet i Slutningen af 1800-Tallet ifølge P. Lauridsen følgende fire Trin: »1) Det plattyske Sprog

bringes til Veje i Familien. 2) Den nye Slægt opdrages i dette Sprog, men vender efter endt Skoletid tilbage til Landsmaalet. 3) I næste Slægtled fortsættes Processen, og Sproget bliver virkelig blandet, idet de yngre fastholder Tysk, de ældre Dansk. 4) Dansk udelukkes. De ældre, der delvis have talt Dansk med deres Forældre, kunne endnu Sproget, men deres Børn have ingen Brug for det, og med det tredje eller, om man vil, fjerde Slægtled synker Dansk uigenkaldelig i Graven. Som Regel spænder Bevægelsen over henimod hundrede Aar«.

Det afgørende Skridt findes mellem Sprogskiftets 2.) og 3.) Trin. Baade P. Lauridsen og H. V. Clausen var tilbøjelige til at understrege det andet Trin: De plattysktalende Børns Tilbagevenden til de Voksnes danske Sprog efter Konfirmationen, der i Virkeligheden kun betød en Forhaling, men ikke en Standsning af Sprogskifteprocessen. Et Eksempel herpaa danner Udviklingen i St. Vi Sogn.

Modsat Fjorde og Hjoldelund Sogne har St. Vi faaet Kendskab til Plattysken fra de mod Øst og Sydøst liggende Vanderup og Jørl Sogne — hvad Mellemslesvigs nuværende plattyske Dialektlinier klart viser.

Statistikken viser, at Sprogskiftet i St. Vi staar paa et yngre Trin end i Fjorde og Hjoldelund, selvom Plattyskens Sejr i St. Vi nu kan betegnes som sikret. I 1891 talte af Sognets 226 Familier 51 Tysk og 175 Dansk; dog følger Adler megetsigende til: »Med Børnene derimod bliver der talt Tysk i 221 Familier«.

Den Fare, der laa deri, afsvækkes imidlertid ved følgende Bemærkning af Adler: »Efter Konfirmationen bliver der i St. Vi, Sillerup, Lyngvraa og Oxlund næsten udelukkende talt Dansk, i Lille Vi og Skovbøl derimod Tysk. Og Børnene selv? Som Børn forstaar mange af dem næppe Dansk; »efter Konfirmationen derimod begynder Børnene som bemærket i de fleste Landsbyer at tale Dansk, som de imidlertid har lært af de Voksne«.

Dette Forhold, der minder om Forholdene i Angel før den nationalpolitisk motiverede Udslettelse af det danske Sprog, fik H. V. Clausen (1891) til med Rette at udtale sig meget lyst om Forholdene i St. Vi Sogn: »Det kan vi allerede her slaa fast: Vi Sogn bliver ved med at tale dansk i det kommende Slægtled«. Men Forudsætningen herfor: Børnenes fortsatte Tilbagevenden til deres Modersmaal synes imidlertid at have svigtet, thi i 1901 regner H. V. Clausen med, at Dele af Vi Sogn vil gaa tabt i Løbet af den næste Menneskealder.

Til Trods herfor synes Sprogtællingen af 1905 dog alligevel igen at have foregrebet Begivenhedernes Gang, naar den af Sognets 1262 Indbyggere kun lader 120, næppe 10 pCt., tale Dansk. En saa stor Tilbagegang paa Sprogskiftets midterste Trin er i høj Grad usandsynlig. Det er som nævnt det sidste Trin af Sprogskiftet, der ofte forløber forbavsende hurtigt. Derfor lyder Selks Statistik over de nuværende Forhold meget mere sandsynlig.

Følgende Sammentælling af Adler-Clausens og Selks Opgørelser viser, hvor skæbnesvanger Udviklingen har været for det danske Sprog i St. Vi Sogn i den sidste Menneskealder:

Skoledistrikt (resp. Kommune)	Adler (1890):				H. V. Clausen (1892):		Selk (1932 f.)							
	Familiernes samlede Antal		i %		i %		Antallet af de Familiær, i hvilke Ægtefolkene (Forældrene) taler							
	Dansk	Tysk	Dansk	Tysk	Dansk	Familiernes samlede Antal	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk
L. Vi	27	18 9	66,7	32,3	67	51	1	3	46	1	2,0	5,9	90,2	2,0
St. Vi	53	43 10	81,1	18,9	81	121	5	6	109	1	4,1	5,0	90,1	0,8
Lyngvraa-Lindv.	28	21 7	75,0	25,0	75	56	1	3	52	—	1,8	5,4	92,9	—
Skovbøl-Oxlund	58	41 17	70,7	29,3	71	79	3	7	69	—	3,8	8,9	87,3	—
Sillerup	60	52 8	86,7	13,3	87	91	3	1	85	2	3,3	1,1	93,4	2,2

Sammenstillingen viser, at Familiernes Antal er steget betydeligt i samtlige Landsbyer, i to af dem endogsaa fordoblet og mere end fordoblet. Det hurtige Sprogskifte kunde tyde paa stærk Tilflytning af plattysktalende Familier. Desværre skelner Selk for St. Vi's Vedkommende ikke mellem tilflyttede og »alteingesessene« Familier.

Hvorledes det nu end forholder sig, viser de nuværende Tal, at ogsaa St. Vi Sogn har været Skueplads for en langsom Underminering og Hensmuldren med et paafølgende i meget hurtigt Tempo tilendebragt Sammenbrud af det danske Sprog Stilling.

Selvom man nu maa betragte det gamle danske Folkesprog i Sognene Fjælde, Hjældelund, St. Vi og Nr. Haksted som uddød eller døende, bør det bemærkes, at K e n d s k a b e t til Dansk sikkert er større, end Procentsatsen for dansk O m g a n g s p r o g viser.

Det nordlige Omraade omfatter som nævnt de Sogne, hvor Dansk er truet. De Sogne, der her kommer i Betragtning, er H a n v e d, V a l s b ø l, L æ k, N y k i r k e og R ø d e n æ s. Familiernes danske Procentsats ligger her mellem 10 og 50 pCt. Da Sprogskifteprocessen her staar paa et yngre Trin end i det sydlige Omraade, og da Kendskabet til Plattysken blandt de Voksne bliver mindre, jo længere man kommer mod Nord, og derfor ofte paa de to første Trin maa erstattes med det i Skolen tilegnede Højtysk, faar Nutidens Sprogskifte ofte et noget andet Forløb end det, Lauridsen beskrev for Halvfemsernes Vedkommende.

Selk inddeler den nuværende Sprogskifteproces i følgende tre Trin eller »typiske Facer«, som viser dens »lovmaessige« Forløb: 1) Det første Trin danner »Begyndelses-« eller »Forberedelsesfasen«, der

karakteriseres ved Højtyskens Indtrængen i et mindre Antal Familier — især som Forældrenes Sprog med Børnene — og ved en stor Procentsats af rent dansktalende Familier; de blandet-sprogede Familier er endnu faatallige, dog er Forstaaelsen af Højtysk temmelig udbredt, men Plattyskens Andel er kun ringe. 2) Det andet Trin kaldes »Mellem-« eller »Hovedfasen«; dens Betydning ligger i en anden brugt Fortegnelse: »Kampfassen«. Denne Fase præges af en stærk Benyttelse af Højtysk som Børnesprog — et ikke helt ringe Antal Familier er endda rent højtysktalende —, af Plattyskens langsomme Fremtrængen i Højtyskens Spor og af et stort og ofte fremherskende Antal af blandetsprogede Familier. I det store og hele hersker der en broget Blanding af tre eller for de frisiske Egnes Vedkommende af fire Sprog. 3) Det tredje Trin, »Slut-« eller »Sikringsfasen« viser en overordentlig stærk Tilbagegang for det danske Sprog som de Voksnes Sprog, indtil det helt forsvinder, en mindre Tilbagegang for Højtysken, samt en sejrrig Fremgang for Plattysken, idet de rent plattysktalende Familier bliver fremherskende.

Selvfølgerig kan en skarp Afgrænsning af de tre Faser — der jo i Grunden kan iagttages indenfor enhver Familie — ikke finde Sted; de gaar næsten umærkeligt over i hinanden. Selk antager, at Sprogskifteprocessen i Almindelighed strækker sig over et Aarhundrede eller endnu mere.

Ligesom for det sydlige Omraade skal der her for de enkelte Sognes Vedkommende henvises til den afsluttende Oversigt. Kun Udviklingen i H a n v e d Sogn skal kort antydes.

Ved Udarbejdelse af det Sprogkort, som H. V. Clausen udgav i 1889, var hans Hjemmelmænd enige om at betegne Harreslev, Frøslev, Gotrupel, Hanved Kirkeby og Timmersig som dansktalende og Hyllerup, Havrup, Skovkro og Vedding som overvejende dansktalende. Adler derimod skriver om Sognet i sin Helhed: »Som Folkesprog for det store Flertal af de Voksne tjener baade Tysk og Dansk. Udtrykt i Procenter taler 4 pCt. kun Dansk, 1 pCt. kun Tysk, 95 pCt. begge. Disse Tal blev med Rette skarpt kritiseret af H. V. Clausen (1892); thi alene i Danskhedens faste Borg, Frøslev By, hvor selv Børnene kun i enkelte Tilfælde talte Tysk, boede 18 pCt. af Sognets Indbyggere. Men trods Kritikken Berettigelse har H. V. Clausen vistnok her — ligesom for St. Vi's Vedkommende — tildelt Lauridsens andet Sprogskiftetrin: de plattysktalende Børns Tilbagevenden til de Voksnes danske Sprog efter Konfirmationen, altfor stor Varighed. Vel har paa den ene Side Datidens stærke danske Sympatier i Hanved Sogn været med til at hæmme Sprogskiftets Forløb — Sammenligningen med Vi Sogn viser det tydeligt —, men paa den anden Side har det tysktalende nærliggende Flensborg uden Tvivl i de sidste Menneskealdrer — modsat tidligere — virket

fremmende paa den sproglige Fortyskning af Hanved. H. V. Clausens senere Undersøgelser synes at pege i samme Retning; thi i Haandbogen 1901 anser han — som tidligere nævnt — det danske Sprogs Stilling i den sydlige og østlige Del af Hanved Sogn som haabløs.

Sprogtællingen af 1905, der kun lader 715 eller 17,8 pCt. af Sognets 4012 Indbyggere tale Dansk, giver derimod et ganske unøjagtigt Billede af de daværende Forhold, der kun delvis kan forklares ved, at man ved Opgivelsen har holdt sig til de Voksnes Samtalesprog med Børnene og ikke de Voksnes Sprog indbyrdes.

I de 30 Aar, der ligger mellem 1905 og Selks Undersøgelser af de nuværende Forhold, har Sprogskiftet i Hanved Sogns nordlige Del naaet det andet Trin — Selk slaar meget betegnende Lauridsens andet og tredje Trin sammen — og i Sognets sydlige Del det afsluttende tredje Trin, der altsaa svarer til Lauridsens fjerde Trin, hvor Dansk var udelukket. En direkte Sammenligning mellem Adlers og Selks Opgivelser kan ikke drages; thi Landsbyen Frøslev, det danske Sprogs faste Borg i Hanved Sogn, blev ved Begivenhederne i 1920 dansk Statsomraade og er derfor ikke inddraget i Selks Undersøgelser, mens til Gengæld Nyhus og Kobbermøllen, der før 1920 hørte til Bov Sogn, nu er lagt ind under Hanved Sogn.

Selk bringer følgende danske Procenttal: Ellund: 13,5; Gotrupel: 20,0; Timmersig: 0,0; Hanved Kirkeby incl. Langbjerg: 3,5; Hyllerup: 9,7; Havrup 3,8; Vedding: 1,1; Harreslev: ca. 15,0; Nyhus: 25,0; Kobbermøllen: 10,5. Det bør endnu engang betones, at Tallene ikke angiver Kendskab til og Færdighed i at bruge Dansk, men kun Forældrenes Sprog indbyrdes.

Paafaldende er ogsaa den stærkt skiftende Befolkning i de fleste af Sognets Kommuner (Harreslev, Kobbermøllen, Nyhus, Ellund, Gotrupel og Timmersig) og det stærke højtytske Islæt i de tre førstnævnte — et Forhold, der vel skyldes Flensborgs nære Beliggenhed og den efter 1920 skete Tilflytning af højtytsktalende Grænseembedsmænd; alene i Wassersleben bor der omkring 15 To'dembedsmandsfamilier.

I Hanved Sogn har det tyske Fremstød naaet dets nye Statsgrænse. Her mod Øst vil Statsgrænsen sikkert i Løbet af en Menneskealder falde sammen med Sproggrænsen og dermed komme til at spille samme Rolle som Flensborg Fjord, der sætter Skel mellem det danske Sundeved og det tyske Angel.

I Tilslutning hertil skal der gives en kort Fremstilling af den sproglige Udvikling i Byen F l e n s b o r g.

Som paa Adlers og H. V. Clausens Tid gælder det den Dag i Dag, at det for en saa stor Bys Vedkommende er overordentlig vanskeligt at give sikre Talbestemmelser. Man maa oftest holde sig til et mere eller mindre sikkert Skøn.

Et saadant Skøn foretog H. V. Clausen i sine Kommentarer til sit Sønderjyllandskort, der i 1889 udkom som Bilag til »Politiken«; han antager, at der findes 3000 dansktalende Personer i Byen Flensborg. Dette Skøn angribes af Adler, der vil reducere de dansktalende Indbyggerses Tal i Flensborg By til 1000. H. V. Clausen fastholder i 1892 sit Tal og skriver i Haandbogen

af 1901: »Af denne bys indbyggere kan 2—3000 antages at have dansk hjemmesprog«.

At H. V. Clausen har haft Ret, viser Folketællingerne 1890, 1900, 1905 og 1910, der bringer følgende Tal til Belysning af de sproglige Forhold i Flensborg indenfor disse 20 Aar:

Aar	Antal Personer	Deraf taler Dansk:
1890	36894	2804 = 7,60 pCt.
1900	48922	3315 = 6,77 -
1905	53771	3576 = 6,65 -
1910	60922	3706 = 6,08 -

At disse Tal i hvert Fald ikke er for høje, fremgaar ogsaa af en Sammenligning med den officielle Statistik over Forældrenes Sprog med deres skolepligtige Børn: I Tidsrummet fra 1904 til 1909 taltes der Tysk af omkring 92 pCt. og Dansk eller begge Sprog af 7 til 8 pCt.

Fra 1910 til 1920 skete der ingen væsentlig Forandring i Forholdene. Efter Begivenhederne i 1920 begynder den danske Procentsats at dale. Denne Nedgang kan vel forklares dels ved dansk Udvandring, dels ved at Eleverne i den danske Privatreal-skole (Duborgskolen) ikke er regnet med, hvad der derimod er Tilfældet for den dansksprogede kommunale Folkeskole. Den tyske Statistik over Skolebørnenes Sprog i Hjemmet i Tiden fra 1921 til 1935 viser en tysk Fremgang fra 92,4 pCt til 94,7 pCt. og Tilbagegang for de dansk- og tvesprogede fra 2,8 og 4,5 pCt. til 0,9 og 4,2 pCt.

Den samlede Statistik viser altsaa en Stigning fra 92,2 pCt. Familier med rent tysktalende Børn i 1904 til 94,7 pCt. i 1935. Naar man husker paa, at det danske Procenttal plejer at ligge højere for de Voksnes end for Børnenes Vedkommende, har det danske Sprog efter 1920 trods dansk Udvandring og hæmmet dansk Tilflytning fra Nords'esvig i Grunden holdt sig godt. Vel er der procentuelt en mindre dansk Nedgang paa Grund af Byens Vækst i de sidste 30 Aar, idet det dansktalende Indbyggerantal sikkert som i 1905 vil ligge omkring 3500. Dertil kommer imidlertid en kvalitativ Styrkelse af det danske Sprogs Stilling gennem de danske Mindretalsinstitutioners kulturelle Virke.

Desværre forbyder denne Artikels Kortfattedhed at komme ind paa de interessante Afvigelser indenfor den specielle Statistik over Sprogforholdene ved den offentlige dansksprogede Kommuneskole i Tiden fra 1920 til 1935. De tyske og danske Læreres forske'ligartede Bedømmelse af de dansk-tysksprogede Elevers Hjemmesprog beror sikkert paa, at mange af Mindretallets Hjem har et tvesproget Familiesprog, der skyldes blandede Ægteskaber eller Spændingen mellem Dansk som Familiens kulturelle Sprog og Plattysk som dens overvejende Omgangssprog; desuden bliver mange Børn tvesprogede gennem den danske Børnehave, før de kommer i Skole. Tællingen af disse tvesprogede Familier som saadanne eller som rent tysktalende bevirker sikkert Forskellen mellem den danske og tyske Bedømmelse af de tvesprogede og rent tysktalende Familier. Paa samme Maade maa man betragte Forholdene i Forældre'kredsene omkring de danske Privatskoler i Tarup og

Jaruplund, hvor Selk kun kan opgive yderst faa dansktalende Familier — et Forhold, der i alt væsentligt er blevet bekræftet af Lærer Eskildsen ved sidstnævnte Skole. Mindretalskredsens danske Kultursprog i plattysktalende Egne kan ikke finde Udtryk i en Statistik, der bygger paa Familiernes Omgangssprog.

I **V a l s b ø l** og **L æ k** i Midterlandet og i **N y k i r k e** og **R ø d e n æ s** i de oprindeligt frisiske Vestkystegne er den danske Procentsats dalet til 15,0 og 15,7 pCt. for de to førstnævntes, og til 36,0 og 23,5 for de to sidstnævnte Sognes Vedkommende. Bedst har Dansk klaret sig i Kampen mod de frisiske Folkesprog, som det i Tidernes Løb har formaaet at trænge tilbage. Dette viser, at under lige Vilkaar er det danske Folkesprog i Stand til med Held at tage Kampen op med andre Dialekter.

Ligesom mod Øst falder her mod Vest Sprog- og Statsgrænsen sammen og det ikke blot paa Fastlandet, men ogsaa mellem Øerne, idet Listerdyb danner saavel Sprog- som Statsgrænse mellem det tyske Sild og det danske Rømø.

III. SOGNE, HVOR DANSK ER OVERVEJENDE.

Mens Sprog- og Statsgrænsen saaledes paa Fløjene mod Øst og Vest allerede er faldet sammen, er der i Centrum en Række Sogne, hvor Mellemslesvigs danske Folkesprog har holdt Stand. Derved kommer Sproggrænsen i Mellemslesvig altsaa til at ligge sydligere end Statsgrænsen. Det drejer sig om et dansk Sprogomraade, der bestaar af følgende 8 Sogne: **M e d e l b y**, **L a d e l u n d**, **K a r l u m**, **K l æ g s b ø l**, **B r a r u p**, **H u m t r u p**, **S. L ø g u m** og **A v e n t o f t**. Dog bør det tilføjes, at i Medelby Sogn mod Øst og Karlum og Klægsbøl Sogne mod Syd har vi kun i disse Sognes nordligste Kommuner dansk sproglig Overvægt.

Ogsaa her vil vi nøjes med at betragte Forholdene i et af Sognene og forøvrigt henvise til den følgende Oversigt og de fire Sprogkort, hvis Procenttal viser Udviklingen fra 1890 til Nutiden.

Vi vælger **L a d e l u n d** Sogn, især fordi vi her foruden Selks Statistik kan meddele Resultaterne af en fra dansk Side foretagen Kontrolprøve:

Selvom Ladelund Sogn heller ikke sproglig set er forblevet helt ube-

rørt af det tyske Sprogs Fremstød, er det danske Sprogs Stilling her endnu meget stærkere end f. E. i Medelby Sogn. I 1890 skrev Adler: »I Ladelund Sogn har det tyske Sprog siden 1864 ikke gjort nogen Fremskridt. Ogsaa i de skolepligtige Familier bliver der af Forældrene kun talt Dansk, ikke Tysk med Børnene«. Adlers og H. V. Clausens Tal peger i samme Retning:

Landsby	Antal Familier	Deraf taler			i %			Dansk
		Dansk	Tysk	D. & T.	Dansk	Tysk	D. & T.	
Ladelund	85	77	5	3	90,6	5,9	3,5	96
Bramsted	24	21	—	3	87,5	—	12,5	100
Boversted	12	10	2	—	83,3	16,7	—	83
Vestre	55	51	1	3	92,8	1,8	5,4	98
Hele Sognet	176	159	8	9	90,3	4,5	5,0	95,5

Baade Adlers Udtalelser og hans 90,3 pCt. rent dansktalende saavel som H. V. Clausens 95,5 pCt., der indeholder baade de dansk- og tvesprogede, viser det danske Sprogs urokkelige Stilling omkring 1890. Sprogtællingen 1905 lader 15 Aar senere kun 70,8 pCt. eller 665 af Sognets 939 Indbyggere tale Dansk, mens 28,7 pCt. eller 269 Personer skal have talt Tysk og 5 et andet Sprog. Hvis disse Tal var paalidelige, maatte de sproglige Styrkeforhold nu ca. 30 Aar efter se helt anderledes ud, end det fremgaar af Selks Statistik:

Tavle A	Skoledistrikt (resp. Kommune)	Familierne samlede Antal	Antallet af de Familier, i hvilke Ægtefolkene (Forældrene) taler				i %				Antallet af de fra gammel Tid hjemmehørende Familier	Antallet af de fra gammel Tid hjemmehørende Familier i hvilke Ægtefolkene (Forældrene) taler				i %			
			Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk		Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk
Ladelund	94	61	23	10	—	64,9	24,5	10,6	—	46	37	3	6	—	80,4	6,5	13,0	—	
Bramsted	39	23	6	9	1	59,0	15,4	23,1	2,6	11	10	1	—	—	90,9	9,1	—	—	
Boversted	14	10	1	2	1	71,4	7,1	14,3	7,1	9	8	—	1	—	88,9	—	11,1	—	
Vestre	68	49	6	13	—	72,1	8,8	19,1	—	20	17	1	2	—	85,0	5,0	10,0	—	
Hele Sognet	215	143	36	34	2	66,5	16,7	15,8	0,9	86	72	5	9	—	83,7	5,8	10,5	—	

Tavle B	Skoledistrikt (resp. Kommune)	Antal af Ægtepar med Børn				i %				Antallet af de fra gammel Tid hjemmehørende Familier	Deraf taler med Børnene				i %			
		Dansk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk		Dansk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk
Ladelund .	78	58	16	4	—	74,4	20,5	5,1	—	42	32	8	2	—	76,2	19,0	4,8	—
Bramsted .	25	14	4	6	1	56,0	16,0	24,0	4,0	10	8	1	1	—	80,0	10,0	10,0	—
Boversted .	7	1	3	3	—	14,3	42,9	42,9	—	5	1	2	2	—	20,0	40,0	40,0	—
Vestre . . .	37	13	20	4	—	35,1	54,1	10,8	—	11	2	9	—	—	18,2	81,8	—	—
Hele Sognet	147	86	43	17	1	58,5	29,3	11,6	0,7	68	43	20	5	—	63,2	29,4	7,4	—

Tavle C	Skoledistrikt (resp. Kommune)	Det samlede Antal af Familier				i %				Antallet af de fra gammel Tid hjemmehørende Familier	Antallet af de rensprogede fra gammel Tid hjemmehørende Familier				i %			
		Dansk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk		Dansk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk
Ladelund .	94	26	12	4	—	27,7	12,8	4,3	—	46	12	4	3	—	26,1	8,7	6,5	—
Bramsted .	39	20	5	8	1	51,3	12,8	20,5	2,6	11	9	1	1	—	81,8	9,1	9,1	—
Boversted .	14	1	1	2	—	7,1	7,1	14,3	—	9	—	1	—	—	—	11,1	—	—
Vestre . . .	68	35	6	11	—	51,5	8,8	16,2	—	20	9	1	2	—	45,0	5,0	10,0	—
Hele Sognet	215	82	24	25	1	38,1	11,2	11,6	0,5	86	30	7	6	—	34,2	6,8	6,8	—

Tavle D	Skoledistrikt	Antallet af Skolebørn				i %				Disse Forældre taler med Børnene				i %				
		Ant. af disse Børns Forældre	Dansk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtyisk	Plattysk	Frisisk	Dansk
Ladelund .	98	47	16	19	12	—	34,0	40,4	25,5	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Bramsted .	42	17	10	3	3	1	58,3	17,6	17,6	5,9	10	3	3	1	58,8	17,6	17,6	5,9
Vestre . . .	46	25	19	2	4	—	76,0	8,0	16,0	—	10	11	4	—	40,0	44,0	16,0	—
Hele Sognet	186	89	45	24	19	1	50,6	27,0	21,3	1,1	—	—	—	—	—	—	—	—

Hvad fortæller saa disse 4 Tavler?

Ifølge Tavle A taler endnu $\frac{2}{3}$ af Sognets 215 Familier Dansk; højest staa Vestre med 72,1 pCt., lavest Bramsted med 59,0 pCt. At Tilflytning gennem de sidste 3 Slægtled har spillet en Rolle — for Tiden efter 1920 maa man her som i alle Grænsesogne regne med et større eller mindre Antal tysktalende Grænseembedsmænd — fremgaar af det betydeligt højere danske Procenttal (83,7 pCt.) for de 86 »hjemmehørende« Familier, for Bramsteds Vedkommende endog 90,9 pCt. Det danske Sprogs Tilbagegang er altsaa meget mindre end i Medelby.

Det samme gælder Tallene paa Tavle B: i Ladelund By taler 74,4 af samtlige resp. 76,2 pCt. af »hjemmehørende« Forældre Dansk med Børnene, i Bramsted 56,0 resp. 80,0, i Boversted derimod kun 14,3 resp. 20,0 pCt.; modsat disse viser Procentallet 35,1 resp. 18,2 pCt., at de »hjemmehørende« Forældre i Vestre i høj Grad er gaaet over til tysk »Børnesprog«.

Mens Tavle D viser et forholdsmæssig lille Antal rensprogede Familier i Ladelund og Boversted, er der i Bramsted og Vestre endnu rigeligt 50 pCt. rensprogede danske — ja, af de »hjemmehørende« Familier i Bramsted endog 81,8 pCt. For hele Ladelund Sogn ligger de rensproget dansktalendes Antal omkring 40 pCt., mens det i Medelby Sogn laa omkring 20 pCt. Høj- og Plattysk har endnu kun gjort smaa Fremskridt. Kun i Vestre begynder Forældrene ifølge D i større Maalestok at tale Højtysk med Skolebørnene; Tallene fra Ladelund Bys Skoledistrikt mangler. I Bramsted er Sproget paa Legepladsen overvejende dansk, i Vestre blandet og i Ladelund By overvejende tysk, Sprogkampen er først i sin Begyndelse. »Forpostfægtningerne er begyndt«, hedder det hos Selk, og som et Eksempel herpaa fortæller han da et Tilfælde fra Vestre, hvor den begyndende Sprogkamp saa at sige skærer en Søskenderække, der bestaar af 7 Piger, i to Dele, idet Forældrene taler Dansk med de fire ældste Børn, men tysk med de tre yngste. Saaledes kan Sprogskiftets Tragedie faa Præg af det groteske.

For Landsbyerne Ladelund og Bramsteds Vedkommende foreligger der nu (Febr. 1938) en sprogstatistisk Kontrolprøve fra dansk Side. Den er foretaget af Læreren ved den danske Privatskole i Ladelund, Christian Stenz, med to navngivne stedkendte Mænd som Hjemmelsmænd.

I en Kommentar til sine Opgørelser gengiver Stenz — for at vise »Sprogforvirringen« og de mange Tvivlstilfælde — følgende Referat af en Samtale i et Haandværkerhjem: »Haandværkeren C har Besøg af sin Broder A. Der er mange Børn i Barndomshjemmet, og disse er med Hensyn til Sindelag delt i danske og tyske.

C: Hvilket Sprog har vi egentlig hjemme?

A: Ja, Far og Mor taler jo Plattysk med hinanden, saa vort Hjem maa vel kaldes plattysktalende.

C: Absolut ikke! Mor taler jo Dansk med Ernst og Andreas og da ogsaa med os to.

A: Nej, med mig taler hun Højtysk, og jeg taler Dansk med Far.

C: Men hvad taler du da med de to smaa?

A: Jeg taler vel baade Dansk og Plattysk.

C: Og med Marie?

A: Der taler jeg Plattysk.

C: Det passer ikke.

Der bliver ivrig Debat; men A maa tilsidst indrømme, at han overhovedet ikke er klar over, hvilket Sprog han benytter sig af i Samtale med sin Søster. Maaske bruger den ene eet og den anden et andet Sprog, uden at de tænker over det.»

Dette minder jo meget om Selks ovennævnte Eksempel fra Vestre. Begge Eksempler viser, hvor svært det er at lave eller kontrollere en Sprogstatistik. Det samme har Selk følt, naar han skriver: »Im übrigen wird bei der Auswertung der Zahlen immer wieder klar, wie schwer es ist, einen lebendigen Prozess in der Sprachentwicklung in Karte und Tabelle so darzustellen, dass man das eigentlich Lebendige voll begreift.« Trods dette viser alligevel følgende Sammenligning af de to Undersøgelser, som Selk og Stenz har foretaget, en ret stor Overensstemmelse, naar man betænker, at der ligger 6 Aar mellem de to Opgørelser i Ladelund By (I) og Bramsted By (II).

Tavle A		Familiernes samlede Antal				i %				Antallet af de fra gammel Tid hjemmehørende Familier				Antallet af de fra gammel Tid hjemmehørende Familier				i %			
		Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk
I	Paul Selk 1932 f.	94	61	23	10	—	64,9	24,5	10,6	—	46	37	3	6	—	80,4	6,5	13,0	—		
	Chr. Stenz 1938.	97	67	14	16	—	69,1	14,4	16,5	—	49	42	1	6	—	85,7	2,0	12,2	—		
II	Paul Selk 1932 f.	39	23	6	9	1	59,0	15,4	23,1	2,6	11	10	1	—	—	90,9	9,1	—	—		
	Chr. Stenz 1938.	38	23	2	12	1	60,5	5,3	31,3	2,6	15	13	1	1	—	86,7	6,7	6,7	—		

Tavle B		Antal af Ægtepar med Børn				i %				Antallet af de fra gammel Tid hjemmehørende Familier				Deraf taler med Børnene				i %			
		Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk
I	Paul Selk 1932 f.	78	58	16	4	—	74,4	20,5	5,1	—	42	32	8	2	—	76,2	19,0	4,8	—		
	Chr. Stenz 1938.	85	29	39	17	—	34,1	45,9	20,0	—	46	22	17	7	—	47,8	37,0	15,2	—		
II	Paul Selk 1932 f.	25	14	4	6	1	56,0	16,0	21,0	4,0	10	8	1	1	—	80,0	10,0	10,0	—		
	Chr. Stenz 1938.	29	13	5	11	—	44,9	17,3	37,9	—	11	7	2	2	—	63,6	18,2	18,2	—		

Tavle C

	Det samlede Antal af Familier	Antallet af de rensprogede Familier				i %				Antallet af de fra gammel Tid hjemmehørende Familier	Antallet af de rensprogede fra gammel Tid hjemmehørende Familier				i %				
		Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk		Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	Dansk	Højtysk	Plattysk	Frisisk	
I	Paul Selk 1932 f.	94	26	12	4	—	27,7	12,8	4,3	—	46	12	4	3	—	26,1	8,7	6,5	—
	Chr. Stenz 1938.	97	32	13	12	—	33,0	13,4	12,4	—	49	18	1	4	—	36,8	2,0	8,2	—
II	Paul Selk 1932 f.	39	20	5	8	1	51,3	12,8	20,5	2,6	11	9	1	1	—	81,8	9,1	9,1	—
	Chr. Stenz 1938.	38	14	2	10	1	36,8	5,3	26,3	2,6	15	11	1	—	—	73,3	6,7	—	—

I Tilknytning hertil skriver Chr. Stenz: »Vore Opgørelser over Antallet af Familier i Ladelund Sogn stemmer ikke med Selks; men flere af næste Generation har i Mellemtiden stiftet Hjem. Med Hensyn til gamle (alteingesessene) Familier, har jeg medregnet Familier, der kun er flyttet indenfor samme Sogn (f. Eks. fra Ladelund til Bramsted eller omvendt), hvilket Selk tilsyneladende ikke har gjort. Derved er vore Resultater blevet større. I Bramsted gør det Forhold sig gældende, at mange dansksindede Gaardmænd efter Afstemningen i II. Zone solgte deres Gaarde og flyttede nordpaa, hvilket forklarer de relativt faa »gamle« Familier.

I Ladelund afviger Tallene, der angiver Omgangssproget mellem Forældre og Børn, stærkt fra Selks Tal i dansk Disfavør. Aarsagen kan jeg ikke forklare, men om mine Kilders Paalidelighed tør jeg ikke tvivle. Man ser flere Steder, det Tilfælde, at en Familie skifter Talesprog med Børnene, saaledes at de ældste Børn er opdraget paa Dansk og de yngre paa Tysk; men at Tallene skulde kunne udvise saa store Svingninger, siden Selk foretog sine Undersøgelser, lyder næsten utroligt. Dog kan dette, at store Vejarbejder foretages paa Egnen, og at en Arbejdslejr er flyttet fra Flensborg til Ladelund, hvorved mange fremmede med tysk Talesprog er tilflyttet, have Indflydelse paa det daglige Omgangssprog.

For Ladelund og Bramsted gælder, at alle — bortset fra Toldere, Lærere og lignende — forstaar og kan tale Dansk. I Hjemmene med tysk eller plattysk Talesprog lærer Børnene i Reglen først senere Egnens Dialekt — navnlig gælder det for Udflyttere; men jeg har ogsaa iagttaget, at smaa 5 Aars Børn, der kun lærer eet Sprog hjemme, kan underholde sig livligt med hinanden paa alle tre Sprog.«

Denne Undersøgelse fra dansk Side er meget værdifuld, idet den bekræfter det første almene Indtryk af den tyske Statistiks Tilforladelighed; thi baade Selk og Stenz paaviser den samme Tendens i de to Byers sproglige Udvikling. En dansk Undersøgelse af Forholdene i de øvrige overvejende dansktalende Sogne vilde sikkert svare til Selks Tal, som meddeles i den følgende Oversigt.

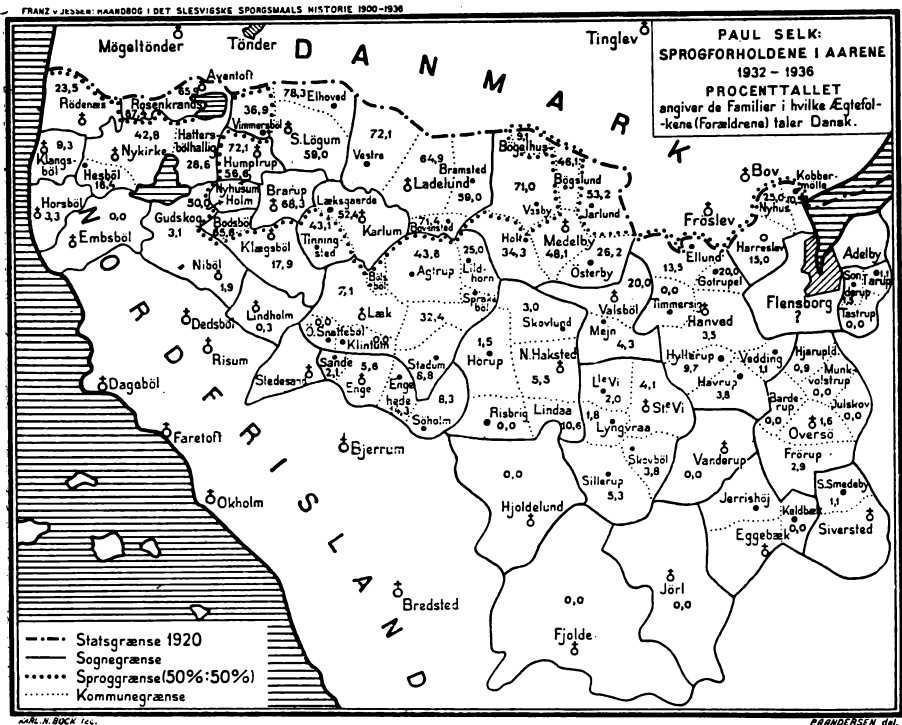
IV. SAMMENFATTENDE OVERSIGT OVER SPROGSKIFTE- PROCESSEN I MELLEMSLESVIG.

Vi begynder med en Oversigt over de danske Procenttal i Tiden fra 1890—1932 f.:

Sogn (naar Sognets Skolelodstrikter resp. Kommuner anføres, er Kirke- byen fremhævet)	Adler 1890 (Familier)	H. V. Clausen 1892 (Familier)	Sprogtællingen 1905 (Personer)	Selk 1932 f. (Familier)		
				Alle Familier	De hjemmeh. Familier	
<i>I. Sogne med uddød eller døende dansk Folkesprog.</i>						
Fjorde	7,5	41,9	2,2	0,0	0,0	
Hjoldelund	15,3	86	1,3	0,0	0,0	
L. Vi	66,7	67	} 9,5	2,0	—	
St. Vi	81,1	81		4,1	—	
Lyngvraa m. m.	75,0	75		1,8	—	
Skovbøl m. m.	70,7	71		3,8	—	
Sillerup	86,7	87	} 6,6	3,3	—	
N. Haksted	23,5	87,8		3,8	—	
<i>II. Sogne, hvor dansk er i Mindretal eller truet.</i>						
Hanved	Der henvises til Fremstillingen S. 48 f.					
Valsbøl	33,3	66	11,1	15,0	19,4	
Læk	Selve Flækken ikke medregnet		21,9	15,7	29,2	
Nykirke	40,6	44,8	31,3	36,0	—	
Rødenæs	27,5	34,3	18,9	23,5	19,4	
<i>III. Helt eller delvis overvejende dansktalende Sogne.</i>						
Medelby	76,8	88,8	52,2	46,8	69,3	
Ladelund	90,3	95,5	70,8	66,5	83,7	
Karlum m. m. . . .	66,8	78,5	} 47,4	52,4	64,3	
Tinningsted	83,3	94		43,1	75,0	
Klægsbøl	64,1	65		} 44,4	17,9	11,1
Bodsbøl	76,5	76			65,6	81,8
Brarup	ca. 100	100	74,0	63,4	81,0	
Humtrup	100	100	72,9	72,1	87,8	
Sønder Løgum	(80)	?	59,1	55,3	—	
Aventoft	ca. 97	97	72,8	66,4	81,0	

Den nuværende Grænse mellem overvejende dansk- og overvejende tysksproget Omraade gaar fra Statsgrænsen mellem Frøslev og Ellund tværs igennem Medelby Sogn, følger derpaa Sydgrænsen af Ladelund Sogn, gennemskærer Karlum og Klægsbøl Sogne, falder derpaa sammen med Brarup og Humtrup Sognes Vestgrænse, skærer Vimmersbøl Kommune ud af S. Løgum Sogn, følger Sydgrænsen af Aventoft Sogn og derpaa Statsgrænsen. Umiddelbart Syd for

denne Grænse for overvejende dansk Omgangssprog ligger fra Øst mod Vest Landsbyerne Østerby, Medelby, Holt, Agtrup, Tinningsted, Klægsbøl samt de frisiske Sogne. I disse Landsbyer viser Sprogskiftet et mere fremskredet Trin modsat Landsbyerne og Sognene Nord for »Sproggrænsen«, hvor vi kan iagttage Processens allertidligste Trin. Derved opstaar paa begge Sider af »Sproggrænsen« et sprogligt »Grænsbælte« eller »Sproggrænseomraade«.

Hvordan svarer nu Paul Selks »Sproggrænse« til den efter 1920 fra dansk Side angivne »Sproggrænse«?

Blandt de foretagne Skøn kan nævnes dem, der er foretaget af en dansksindet »Slesviger« i Aaret 1923, af Marius Kristensen i »Sønderjyllands Historie« (I, 80 f.), af Bock, af Kretzschmer og af Tage Jessen i forannævnte Anmeldelse.

Den Overensstemmelse, der findes mellem den skønsmæssige Sproggrænse fra dansk Side og Selks statistisk underbyggede Sproggrænse, viser tydeligt en fælles Hovedlinje. At der saa vil kunne findes Enkeltheder, hvorom der vil kunne tvistes, ligger i Sagens Na'ur og

vil være let forstaaeligt, naar vi husker paa, at det drejer sig om sproglige Forhold, der drager Grænselinjer ikke blot gennem Sogne og Landsbyer, men gennem Familiers og Enkeltpersoners sjælelige Indstilling.

Hvad A n t a l l e t af dansktalende Personer angaar, foreligger fra Tiden omkring 1900 til Nutiden en Række Tal, der dels beror paa en skønsmæssig Beregning og dels skyldes de tyske Folke- og Sprogtællinger.

Hverken Adler eller H. V. Clausen giver i deres Afhandlinger fra omkring 1890 et samlet Persontal, da deres Statistik jo hvilede paa Familiernes og ikke paa Enkeltpersoners Sprog. I »Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaals Historie« (1901) sætter H. V. Clausen Antallet af dansktalende i hele Mellemslesvig — Flensborg medregnet — til omtrent 16000. Dette Skøn har sikkert svaret ret nøje til Kendsgerningerne; thi den officielle tyske Sprogtælling af 1905 har ca. 10500 dansktalende Personer syd for den nuværende Grænse (helt nøjagtigt kan Tallet ikke opgives, da den nuværende Grænse ikke falder sammen med Hanved og Bovs Sognegrænser), deraf 3176 i Flensborg By, 412 spredt i Angel, og 719 i det frisiske Folkeomraade paa Fastlandet og paa Øerne. Men de mange Unøjagtigheder, som vi har paavist, lader os formode, at et betydeligt Antal tvesprogede er talt med som tysksprogede — en Opfattelse, der bestyrkes ved det Forhold, at Sprogtællingen kun har 15 Personer, der taler begge Sprog.

De nyeste officielle Tal hviler paa Folketællinger fra Aarene 1925 og 1933 og findes gengivet i »Statistik des Deutschen Reiches«, Band 451 (Berlin 1935). I Omraadet »Mellemslesvig«, der i Statistikken omfatter Kredene Syd-Tønder, Husum, Ejdersted samt Flensborg By- og Landkreds, taltes i 1925 3708 dansktalende og 1921 dansk- og tysktalende Personer, tilsammen ca. 5000 Personer, der helt eller delvis taler Dansk. Ved Folketællingen 1933 er de tilsvarende Tal 2826 og 1301, ialt 4127. Selvom disse Sprogtællinger kun tæller dansk-sprogede tyske Statsborgere (og der skønsmæssigt bør lægges ca. 600 danske Statsborgere til), svarer i hvert Fald det sidste samlede Tal vistnok ikke helt til de foreliggende Forhold.

Dette fremgaar ogsaa paa en vis Maade af Selks Statistik. Hans Materiale viser nemlig, at der i de i den før anførte Oversigt nævnte 17 Sogne findes ca. 1200 Familier, hvor Forældrene eller Ægtefolkene taler Dansk indbyrdes, og blandt disse igen 426 Forældrepar, der taler Dansk med Børnene. (Dertil bør lægges de paa et Skøn be-

roende 15 pCt. indbyrdes dansktalende Ægtepar i Harreslev, hvis Familieantal er 603). Regnet med et Barn pr. Familie vilde alene disse Tal overstige Sprogtællingens Tal paa de dansktalende i 1933 (2826). Da Antallet af dansktalende Børn ifølge Sagens Natur bør forhøjes med nogle Hundrede, og da der bør regnes med en delvis Tilbagevenden til dansk Omgangssprog efter Konfirmationen, nærmer vi os altsaa Sprogtællingens samlede Tal for de dansk- og tvesprogede (4127) alene i det af Selk undersøgte mellemslesvigske Omraade. Men dertil kommer de spredt boende dansktalende udenfor dette Omraade og i Flensborg By, hvor Selk som nævnt opgiver det danske Sprogelement blandt Skolebørnene til 0,9+4,2 pCt. eller 5,1 pCt. Paa Grundlag deraf kan man altsaa anslaa Flensborgs dansk- og tvesprogede Befolkningselement til ca. 3500.

Med temmelig stor Sikkerhed kan man vist derfor sætte det samlede Antal dansk- og tvesprogede i hele Omraadet syd for Grænsen til ca. 7000·Personer.*

Naar man forsøger at stille det danske Folkesprogs H o r o s k o p i de nordlige dansktalende Sogne i Mellemslesvig, bør man være meget varsom. De sidste 140 Aar kunde jo tyde paa, at det danske Sprog i Angel og Mellemslesvig gennem en forkvaklet historisk Udvikling har været og er dømt til en fortsat langsom Udslettelse, en Udvikling, der ikke synes at ville standse, før Sproggrænsen falder sammen med Statsgrænsen ved Skelbækken.

Denne Grænse er nemlig ikke nogen tilfældig Grænse. Allerede rent topografisk set synes den nye Statsgrænse at falde sammen med den, der er sat af Naturen, idet der netop her til begge Sider af Grænsen findes udstrakte, ret ubeboede Hede- og Mosestrækninger og kun faa og lidet benyttede Eng- og Hedeveje, der forbinder Slogs Herred i Nordslesvig og Kærherred i Mellemslesvig. Det var med Rette, H. V. Clausen understregede dette Forhold, da han omkring 1900 opridsede vor nuværende Grænse.

Denne Grænse maa imidlertid ikke betragtes som en rent tilfældig geografisk Grænse; der ligger et meget dybere Skel mellem Mellemslesvig og Nordslesvig bagved — en vigtig Kulturgrænse, der har dannet sig i Tiden efter Reformationen. Nord for Flensborg Fjord og Skelbækken prædikede man næsten udelukkende paa Dansk, i Angel og Mellemslesvig derimod næsten udelukkende paa Tysk, først paa Nedertysk og efter 1650 paa Højtysk. Kun i Mellemslesvigs

*) Smlg. Streicher, der taler om 8000 Danske Syd for Grænsen og »fast 40000 Menschen deutscher Hochsprache« (!) Nord for Grænsen.

nordlige Sogne har vi til Tider haft afvekslende dansk og tysk Kirkesprog. Det senere Skolesprog fulgte Kirkesproget. Denne aarhundredgamle Kulturgrænse danner altsaa Grundlaget for den nuværende Statsgrænse ved Skelbækken.

Paa denne Maade opstod der i Mellemslesvig en skæbnsvanger Modsætning mellem det stedgroede danske Folkesprog og det fremmede tyske Skrift- og Kultursprog. Vi har flere Eksempler paa, hvorledes Befolkningen led under den og endog gav Udtryk for denne instinktive Uvilje mod det fremmede Kultursprog. Det var først det forbedrede højtyske Skolevæsen, der i Løbet af 1800-Tallet brød denne passive Modstand hos Befolkningen og derved skabte nogle af Forudsætningerne for Sprogskiftet i Mellemslesvig. Selvom den nationale Bevægelse ikke rejste saa voldsomme Bølger som i Angel, saa har den alligevel været medvirkende til at bryde den latent danske Livsvilje i store indifferente mellemslesvigske Befolkningskredse. Ja, selv i de mellemslesvigske Sogne, hvor der efter 1864 fandtes udprægede danske Sympatier og talrige danske Rigsdagsstemmer, viste alligevel den senere Udvikling, at der til en Hævdelse af og til et levende bevidst Forsvar for det danske Sprog kræves to Ting: en levende Forbindelse med Moderlandets Kultur og Aandsliv og en udpræget Vilje til Bevarelse af det danske Sprog*).

Det er udfra disse to Synspunkter, at det kulturelle danske Mindretalsarbejde i de overvejende eller delvis dansktalende Sogne i Mellemslesvig bør gøres og er blevet gjort.

Det er »Flensborg Avis«'s store Fortjeneste, at den lige fra sin Begyndelse har forsøgt at skabe og vedligeholde bevidst dansk Kulturinteresse i Mellemslesvig. Efter 1920 har Jessens gamle Blad faaet en Række værdifulde Medhjælpere i Mindretallets andre danske Kulturinstitutioner; der tænkes her paa dansk Menighedsarbejde, dansk Skolevirksomhed — baade gennem Vandrelærernes Pionerarbejde og de smaa danske Mindretalsskoler — og det danske Biblioteksvæsens Bogbiler. Nutidens Radio, der har virket til Gavn for det højtyske Sprog, har samtidig været med til at bryde store Kredses traditionelle sproglige Mindreværdsfølelse overfor deres danske Folkemaal, idet den har givet mange Lejlighed til at overbevise sig om, at

*) At en bevidst dansk Vilje er i Stand til at standse Plattyskens Fremtrængen, har vi set i Landsbyerne Frøslev og Bov, hvis kærnedanske Bønder vægrede sig ved at følge Strømmen og undlod at tale Plattysk til Børnene, skønt dette Sprog ikke var dem ukendt. Det er deres Indsats, der danner Forudsætningen for den nuværende Stats- og Sproggrænse ved Padborg og Krusaa.

deres »Kartoffeldansk« — som Tyskerne ynder at kalde Mellemslesvigs danske Sprog — sætter dem i Stand til at forstaa det danske Skrift- og Kultursprog. Det danske Kultursprog er paa den Maade en Ven og Beskytter af det danske Folkemaal indenfor de danske Mindretalskredse i Mellemslesvig; men det staaer samtidig for de tyskindstillede dansktalende Mellemslesvigere — Sprog og Sindelag falder her som andetsteds i det gamle Hertugdømme ikke sammen — som en værdig Repræsentant for det Folk, som de trods Sprog og Afstamning ikke vil tilhøre.

Det er Mellemslesvigs tysksindede Flertalsbefolkning, der kommer til at bestemme det danske Sprogs Skæbne; dog kan det danske Mindretal ved at udvise Livsvilje i Form af Trofasthed mod deres Sprog til en vis Grad være i Stand til at forhale Flertalsbefolkningens Sprogskifte. Mindretallets levende Forbindelse med dansk Folkebevidsthed, Nationalitet og Kultur og dets bevidste Hævdelse af det nedarvede Sprog vil trods alt virke som Bølgebryder i Brændingen. Desuden maa afventes, hvilken udstraalende bevarende Virkning Nordslesvigs sønderjydske Maal og danske Kultursprog bag den politiske Grænses beskyttende Dige vil udøve paa det dansktalende »Forland« mellem Sprog- og Statsgrænsen; men samtidig maa man huske paa, at Samkvemmet mellem Nord-og Mellemslesvig er blevet meget mindre efter Grænsedragningen og Inflationstiden end tidligere. Af dansksprogede Elementer har Mellemslesvig hovedsagelig faaet nogle »heimattrue« hjemmetyske Familier nordfra.

Naar man tager alle disse Forhold i Betragtning, kunde det for en nøgtern Bedømmelse af den hittidige Udvikling og den nuværende Stilling i værste Fald se ud til, at det danske Folkesprog Syd for Statsgrænsen vil være i Stand til at føre en Tilbagetogskamp et godt Stykke ind i 2000-Tallet. Først saa vil Sprog- og Statsgrænsen dække hinanden. En derpaa følgende plattysk Invasion i Nordslesvig vil — med en fredelig Udvikling som Forudsætning — være ganske udelukket; derfor borger Nordslesvigs danske Kulturarv og bevidste, danske Livsvilje, som i Fællesskab giver sig Udtryk i det harmoniske Samspil mellem dansk Kultursprog og sønderjydske Folkemaal.

Det danske Folkemaals Vigen i Angel og Mellemslesvig beror ikke paa dette Sprogs Mindreværd som Folkesprog i Sammenligning med Plattysk — dette viser Udfaldet af den paa lige Vilkaar førte Kamp mellem Dansk og Frisisk —, men paa de i Indledningen paaviste historiske Forhold, der skabte Forudsætningen for et Sprogskifte Nord for Dannevirke. »Leddet var af Lave«, derfor kunde

Dannevirke ikke holde Stand mod Naboens begunstige Sprog og overlegne Kanoner. Men alligevel kæmpede det jydsk Sprog og den danske Soldat en ærefuld, omend haabløs Kamp om den gamle Vold.

Folkemaalets og Landsoldatens Tilbagetog fra Dannevirke til Flensborg bærer i deres Nederlag Vidnesbyrd om dansk Sejghed.

LITTERATUR.

Da ovenstaaende Artikel i Hovedsagen er et sammenfattende Uddrag af min Afhandling om »Mellemslesvigs Sprogforhold« i Franz v. Jessens nye »Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie 1900—1937«, skal der her henvises til denne fyldigere Redegørelse og til følgende Litteraturfortegnelse:

A. Sprogstatistik.

J. G. C. Adler, Die Volkssprache in dem Herzogthum Schleswig seit 1864 (Zeitschrift der Gesellschaft für Schlesw.-Holst.-Lauenb. Geschichte, 21 Bd. Jg. 1891); *H. V. Clausen*, Folkesproget i Sønderjylland (S. Aarb. 1892); *Adler*, Die Volkssprache in dem vormaligen Herzogtum Schleswig auf Grund der Sprachenzählung vom 1. Dezember 1905 (Zeitschrift 45. Bd. Jg. 1915); *Max Broesicke*, Die preussischen Dänen (skrevet paa Grundlag af Folketællingerne i 1900 og 1905 i »Zeitschrift des Königlichen Preussischen Statistighen Landesamts« 1911), benyttet af *H. P. Hanssen*, De danske Sønderjyder (Sønderjydske Aarbøger 1913—14); *Statistik des Deutschen Reichs*, Band 451: Volkszählung (Die Bevölkerung des Deutschen Reichs nach den Ergebnissen der Volkszählung 1933); *Paul Selk*, Die sprachlichen Verhältnisse im deutsch-dänischen Sprachgebiet südlich der Grenze (Flensburg 1937).

B. Historiske og sproghistoriske Afhandlinger.

Franz v. Jessen, Haandbog i det nordslesvigske Spørgsmaal 1901 (*P. Lauridsens* og *H. V. Clausens* Artikler); *H. P. Hanssen*, Vor nationa'e Stilling i Mellemslesvig (Højskolebladet 1887, gengivet i Fra Kampaarene I, 1927); *Jørgen B. Høyer*, En Fodtur gennem Sproggrænsen (Højskolebladet 1903); samme, En Rejse gennem Overgangs'andene fra Dansk til Tysk (Sdj. Aarb. 1905); samme, En Rejse ned i Marsken (Højskolebladet 1906); samme, De sproglige og nationale Tilstande paa Mellemslesvigs Højderyg ved det 20. Aarhundredes Begyndelse (Sdj. Aarb. 1908); samme, Blandt Nordfrisere (Højskolebladet 1909); *August F. Schmidt*, Jørgen B. Høyer, Vandrerer i Mellemslesvig (Sdj. Aarb. 1938); Die nationalen Verhältnisse in Schleswig,

von einem Schleswiger (Schleswigscher Verlag, Flensburg 1922); *Holger Hjelholt*, Den danske Sprogordning og det danske Sprogstyre i Slesvig mellem Krigene (1850—1864) (København 1923); samme, Det officielle Sprog (Sydslesvig I, København 1933); *J. Byskov* og *Marius Kristensen*, Sproget gennem Tiderne (Sønderjyllands Historie I); samme, Det danske Sprog i Mellem- og Sydslesvig (Sydslesvig I, København 1933); *Anders Bjerrum*, Nogle Sprogprøver fra Fjorde (Danske Folkemaal V); *H. LaustenThomsen*, Et Grænsesogns Sprog (Sønderj. Maanedsskrift 1933); *Knud Kretschmer*, Træk af Styre'sens Historie (Sydslesvig I, 1933); *Karl N. Bock*, Niederdeutsch auf dänischem Substrat; Studien zur Dialektgeographie Südostschleswigs (Deutsche Dialektgeographie Bd. 34 & Universitets-Jubilæets danske Samfund, Nr. 299. — København-Marburg 1933); samme, Mittelniederdeutsch und Plattdeutsch im ehemaligen Herzogthum Schleswig (foreligger i Manuskript).

En Haderslevbygning i „Den gamle By“ i Aarhus.

Af Helge Søgaard.

Da Købstadmuseet »Den gamle By« i Aarhus i 1936 takket være en storstilet Gave fra Fabrikant, Direktør Thorvald Petersen i Odense havde faaet Mulighed for at erhverve de Baghuse i Slotsgade 11 i Haderslev, der siden ca. 1770 havde været benyttet af Haandværkere, var dermed et længe næret Ønske gaaet i Opfyldelse. Ikke alene fik Museet herigennem Lejlighed til at forøge sine Samlinger til Haand-

værkets Historie i Danmark, men det blev ogsaa i Stand til at føje en ny Bygningstype til de øvrige, det ejede.

Haderslevhuset er tredelt. Det ældste Parti er Mellembygningen, som i Tidens Løb har gennemgaaet flere Forandringer. Væsentlige Dele af det staar stadig med de gamle Bulplanker (af Fyr), medens det øvrige er bygget af Bindingsværk. Til dette Hus er der senere føjet en Bindingsværksfløj og en Bulhuslænge, begge som den oprindelige Bygning i to Stokværk.

Bulhustypen havde i »Den gamle By« hidtil kun været repræsenteret af en mindre Bygning fra Sdr. Bjært (i de 8 Sogne), og først ved Erhvervelsen af Haderslevhuset er Museet kommet i Besiddelse af et Bulhus fra en Købstad. Da disse Bygninger før Reformationen og et Stykke Tid længere hen maa have været meget udbredte i de danske Købstæder, er den nye Bygning af stor Værdi for Museet for dets Arbejde for at illustrere den gamle Bykultur..

Da Bygningen i de sidste 160 Aar har huset et Snedkerværksted, er et tilsvarende Haandværkerinteriør indrettet, som antageligt om kort Tid vil blive aabnet. I Juli dette Aar aabnede Malerfaget sit Værksted med en tilknyttet historisk Samling i Mellembygningen, og Tømrerfaget vil ligeledes blive repræsenteret i Huset.

Litt.: *Mogens Clemmensen*: Bulhuse I., S. 98 (med Billede af Huset paa den opr. Plads) og »Den gamle By«s Aarvog 1936-37, S. 15-17.

Samleren

Konebarsel i Rødenæs.

Konebarsel holdes ikke mere i Rødenæs, men holdtes tidligere under ret voldsomme Former.

Der gaar et Mundheld om en Kone, der paa Vej fra Konebarsel faldt i en Mødding, — man drak slemt til Konebarsel, — og blev liggende og faldt i Søvn. Hun vaagnede lidt efter og udbrød: »Gud ha Lov, æ er hjemm' ved min Børn; hvor mon de anne gær og dryvver om!«

Meddelt af Hinrichsen, Agtrup Mark.

Junker Uhl paa Fresenhavn.

Paa Fresenhavn i Læk Sogn boede Junker Uhl. Han havde i levende Live ønsket sig den evige Jagt. Han fik sit Ønske opfyldt og rider nu hver Nat ud af Stalden. Hvor han rider ind i Skoven, er der »et Gaf« i Volden, som ikke kan lukkes til. Naar det bliver lukket til om Dagen, rives det op igen om Natten. Man kan høre ham ride og kan høre hans jagende »Ho—Ho!« i Luften. Man kan ogsaa se Ilden staa ud af Gabet paa Hundene.

Junker Uhl skal have været en haard Hund ved sine Folk og skal have pint dem slemt. I min Barndom stod Træhesten endnu i Gaarden.

Paa Fresenhavn kan der altid kun holdes 99 Stykker Kræ.

Meddelt af Jørgen Petersen, Flensborg, født i Vestre.

Bagvendt Snak.

Jeg hørte i min Barndom om en Mand fra Møgeltønder, der ikke altid havde Held med at faa begyndt i den rigtige Ende, naar han vilde fortælle noget. Han hørte f. Eks. engang om en beruset Mand, som havde kørt op og ned ad Gaden, saa Vinduerne knevrede i Husene. Det fortalte han paa følgende Maade: »I Gaar var der en fuld Mand, som kørte op og ned ad æ Vindrer, te æ Gad' knevred' i æ Hus'«.

Engang skulde han gaa rundt i Byen og gøre bekendt, at der var fedt Bedekød at faa hos Skovs i Vestergaden. Han gjorde det paa følgende Maade: «Der er fedt Skovkød aa faa ved æ Gællværs i æ Vestergæ«.

Engang løb han efter en Ko, der bissede, med sine Træsko i Hænderne. Bagefter fortalte han det paa følgende Maade: »Æ haj et farle Arbe egaa med aa fang' den blissede Ko; den bejst, æ løf etter med æ Grov (Grøft) i æ Haend, aa sprang øver min Træsk'«.

Engang havde han skudt en Hare. Det fortalte han ogsaa sine Naboer; men de skulde da ogsaa vide, at han var en dygtig Skytte, og han sagde: »Ligesaa snart, æ fik æ Hæ ved æ Hoj, faaldt æ Bøss'«.

Johannes Klindt, Sølsted.

En Remse.

Æ smør min Sav
med Smør og Steg,
saa gær den ægjømmel

det haardeste Eg,
snit aw, snit aw.
(Anna Frandsen, Ullerup).

Frydenstrand Badesanatorium

Frederikshavn. Moderne Kuranstalt for Behandling af Gigt, Rheumatisme, Mave-Tarmsygdomme, daarlige Nerver, Stofskiftesygdomme m. m.

Aaben hele Aaret. Billige Vinterpriser fra 1. September. Forlang Prospekt.

SKYTTEHUSET VEJLE

Koncert Eftermiddag og Aften

Vejlefjords største Udflugtssted. TELEFON: 74.

A/S FAKSE KALKBRUD

Frederiksholms Kanal 16 Telefon Central 9123

GØDNINGSKALK

98 pCt. kulsur Kalk (am. Latitude) i Varen, som den leveres - ca. 100 pCt. passer 1 mm Sigte

Støt de sønderjydske Indsamlinger!

N. C. Kloster

Spedition - Eksport af Landbrugsprodukter

Haderslev.

Specialvogne med maskinelle Køleanlæg til Transport af Kødvarer og Fjerkræ.

Foreslaa Deres Nabo at abonnere paa „Sønderjydske Maanedsskrift“
Kr. 6.00 aarlig.

A/s BRØDR. BRINCKER

GREISDAL HAMMERVÆRK PR. VEJLE
Grundlagt 1867

Grebe, Forke, Spader, Roehakker, Haveredskaber, Høstleer, Maskinknive, Vognaxler, Plovskær, roterende Grussortere m. m.

Støt dansk Industri

Ja-men

Jrmas

Kaffe

smager bedst

FRANCKENBERG
sine egne moderne Blanderer
Carl Schaefer, Kbhvn. Etabri 1898
Egen Import

Dansk Andels Ægexport

Vestervoldgade 7 & 9

Telf. 2126 - 11126 - København

Forlang altid **ÆG**
NYLAGTE

stemplet med D. A. Æ.-Mærke.

Skal man til og fra

Sønderjylland

benytter man

Syddiyenske Jernbaner

Kornhandel Akts.

A. HÜBSCH

København

Hellerup

Biskuitfabrikken

„Oxford“

Hjørring

Telefoner:

Nr. 78 — 1078 — 378

Forlang

Mogensen & Dessau's

Vaskestoffer, Hvidevarer, Sengartikler, Floneller hos Deres Manufakturhandler.

Garanteret

sol- og vaskeægte Farver.

Bemærk

det plomberede Garantimærke.

Vælg det bedste —
det gør vi.

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)

(Grundlagt 1887)

KOLDING

Leveringer under Statsfrøkontrollens selvvirkende Kontrol.
Antager Frøavlere.

Hotel

ALSSUND

SØNDERBORG

Telefon 70 og 352

vis a vis Slot - Park - Strand

KAMPMANN & HERSKIND ^A|_S

Vestergade 2 - København

Kul og Cokes Import

TELEFON

2628

Pindstrup Mosebrug

SAVVÆRK & EMBALLAGEFABRIK

Telefon Pindstrup { 13
18

P. A. KRUUSE

cand. pharm. — ODENSE

Fabrik: Kochsgade 29

Butik og Kontor: Flakhaven 1

Telefon 227

Sparekassen for Randers By og Omegn

Kontortid 10—1 og 3—5
„Telefon 3310 (4 Linier).“
Randers

Andels - Anstalten Tryg.

(Gensidigt Livsforsikringsselskab)

Statsanerkendt.

Statskontrolleret

Præmiereserve ca. 37 Mill. Kroner

Samlede Aktiver - 42 - -

Hovedkontor Rosenørssalle 1, København.

Adda

Korsetterne virker slankende, sidder eminent og er behagelige i Brug.

VEJLE STØBEGODS

C. M. Hess' Fabrikker A/S

Benyt

Mommark Færgen

Den korteste, smukkeste og billigste Forbindelse til og fra Sønderjylland og det sydlige Udland.

Telf. Over Tandslet 7824
Telf. Faaborg 11

Det kgl. oktr. alm. Brandassurance- Compagni

Stiftet 1798

— tegner
alle Arter
af Skades-
forsikring

Hovedkontor:

Højbroplads 10
København K
Telf. Cent. 447